

IASWECE
(TARPTAUTINE ŠTEINERIO/VALDORFO ANKSTYVOSIOS VAIKYSTĖS PEDAGOGIKOS ASOCIACIJA)
LVPPIA
(LIETUVOS VALDORFO VAIKYSTĖS PEDAGOGIKOS INICIATYVŲ ASOCIACIJA)
KAUNO KOLEGIJOS JUST. VIENOŽINSKIO MENŲ FAKULTETO IKIMOKYKLINIO
UGDYMO KATEDRA

Jurgita Zokaitytė

VALDORFO LĖLIŲ YPATUMAI

Baigiamasis darbas

Tęstinis seminaras Valdorfo darželio auklėtojo kompetencijai įgyti

Kaunas, 2018

Turiny

Ivadas.....	2
Valdorfo lélés ypatumai.....	4
Valdorfo lélé vaiko gyvenime.....	8
Išvados.....	18
Refleksija.....	19
Literatūra.....	21
Priedai.....	22

Įvadas

Valdorfo lėlėmis susidomėjau anksčiau nei Valdorfo pedagogika. Mane jau vaikystėje domino rankdarbiai, o ypač siuvimo darbai. Gražiausi vaikystės prisiminimai tai žaidimai su lėlėmis ir audinio skiautėmis. Vėliau mokiausi pedagogikos ir dizaino. Valdorfo lėlę pamačiau jau suaugusi. Ji man atrodė keista. Be išraiškingo veido, be pirštelių, tvirtos pėdos kaip mano vaikystės lėlės. Bet tuo pačiu ji buvo neapsakomai miela. Pirmąją lėlę pasiuvau dar neturėdama savo dukters. Buvo smalsu ir labai įdomu sužinoti, kaip ji „gimsta“. Besilaukdama pasiuvau antrąją, o kai dukrai buvo penkeri pasiuvau ir jos lėlę. Pagaminau lėles savo draugų vaikams. Dovanojau jas su dideliu džiaugsmu. Šiandien galvoju, kad tai yra geriausia dovana vaikui, kokią galiu pati pagaminti. Lėles siuvu individualiai vaikui ir kaskart ji būna vis kitokia. Dirbdama Valdorfo vaikų darželio auklėtoja aš supratau, kad namie vaikai turi visai kitokius žaislus nei darželyje. Pradėjome kalbėtis su tėvais ir išsiaiškinome, kad nei vienas vaikas neturėjo namie Valdorfo lėlės. Pradėjau rengti mamoms lėlių siuvimo vakarus. Skatinau jas gaminti savo vaikams žaislus. Siuvimo vakarai buvo puiki vieta mamoms pasakoti apie Valdorfo pedagogiką. Pasakojau apie rankomis siūtų Valdorfo lėlių stebuklingas galias. Iš kilo įvairiausių klausimų, kodėl būtent taip siuvame lėlės kūną, rankas, veidą. Nemažai apie siuvimo specifiškumą aš jau žinojau, bet negalėjau atsakyti į tokius klausimus: kodėl lėlė neturi antakių, ausų, neišpuoselėti pirštai, maža pėda, nėra lytinių organų ir kt. Daug atsakymų slypi pačioje vaiko raidos psichologijoje. Supratau, kad turiu atsakymų ieškoti pačioje Valdorfo pedagogikoje.

Dar kas mane labai liūdina šiandien, tai žaislų pasiūla. Anksčiau žaislų parduotuvės man atrodė spalvingos, įdomios, patrauklios ir gražios, kaip ir daugumai tėvų. Labiau susipažinus su Valdorfo pedagogika žaislų parduotuvės pradėjo mane liūdinti. Ką nupirkti gimtadienį švenčiančiam vaikui? Kai matau ką gauna mažamečiai dovanų trečiojo, ketvirtojo, penktojo gimtadienio proga, darosi baisu. Ar mes dovanodami galvojame, ką duoda vaikui šie keisti daiktai? Man kyla daugybė klausimų. Dažnai gaila vaiko dėl nereikalingų dovanų gausos. Parduotuvėse nėra žaislų vaikams. Prekyboje yra žaislai suaugusiems. Jie perka kas jiems patinka, todėl žaislai ryškūs, patrauklių spalvų, tinkami parduoti - tai verslas. Dažnai jie pagaminti iš sintetinių medžiagų: plastmasės, poliesterio, sintepono ir kt. Nenatūralių proporcijų gyvūnai ir žmonės. Keturkojai dažnai turi rankas ir kojas, vaizduojami vertikalioje padėtyje. Ryškių, intensyvių spalvų. Kartais jie dar cypia, dainuoja, moka šokinėti ir t.t. Visa tai iškreipia tikrovę. Šiandien žaislai nepritaikyti vaikams. Dauguma nelavina kūrybiškumo bei fantazijos. Yra iki smulkmenų

išbaigti ir „išdailinti“. Žaislai neatlieka savo funkcijos- padėti vaikui pažinti pasaulį, fantazuoti, kurti ir išžaisti savo įspūdžius.

Valdorfo lėlė „ne šiaip sau žaislas, o ryšys tarp dviejų pasaulių: vaiko ir suaugusio“ (5). Atliepia natūralų jo poreikį mėgdžioti suaugusius. Ypatinga tekstilinė lėlė, kurią sukūrė pedagogai, pritaikyta žaisti nuo kūdikystės. Lėlės užduotis yra rūpintis vaiko moraline ir fizine sveikata, atsižvelgiant į jos natūralų vystymąsi. Visais laikais Valdorfo lėlė buvo siuvama vaikui, o ne dėl pelno.

Šio darbo tikslas yra atskleisti Valdorfo lėlės išskirtinumą. Uždaviniai:

- Išsiaiškinti kodėl svarbu lėlę siūti pagal Valdorfo filosofiją.
- Išsiaiškinti ką suteikia vaikui žaidimas Valdorfo lėle.
- Suprasti ar Valdorfo lėlė vis dar tinkama naujosios kartos vaikams, kuriuos ypatingai vilioja technologijos?

Pasistengsiu atskleisti Valdorfo lėlės fenomeną.

Valdorfo lėlės ypatumai

Lėlė - svarbus personažas vaiko gyvenime. Labai dažnai ji tampa mylimiausiu žaislu, kokį vaikas kada nors yra turėjęs. Vaiką su lėle sieja meilė, rūpestis, draugystė. Tai jausmai kylantys iš žmogaus vidaus, kuriuos vaikas perima iš suaugusiųjų ir perduoda savo mažajam draugui. Taip užsimezga ypatingi santykiai tarp jo ir lėlės.

Valdorfo lėlė kilusi iš istorinės medžiaginės lėlės. Visais laikais žmonės gamindavo savo vaikams lėles iš audinio skiaučių. Jas siuvo, puošė, rengė. Medžiagines lėles turėjo visos pasaulio šalys įvairiausiais pavadinimais. Tokias lėles Lietuvoje mes pažįstame skudurinės Onutės vardu. Jos buvo gaminamos iš audinio skiaučių, kimštos šiaudais ar vilna, veidas pieštas anglimi ar išsiuvinėtas siūlais, kiek vėliau akių vietoje siuvamos sagutės. Skudurinės Onutės atspindėdavo namų ūkį, nes gamindavo jas žmonės iš to ką namuose turėdavo. Senovės lietuviai džiugindavo savo mažuosius surišdami kelis mazgus audinio skiautėje ir paversdami nedidelę nosinaitę gyvomis būtybėmis: vovere, kiškiu, sraige, gyvate, paukščiu ar kt. Žaislus suaugę gamindavo patys kiek turėjo fantazijos, tačiau su didele meile ir dėmesiu savo vaikui. Valdorfo pedagogai patobulino ir išpuoselėjo lėlę pagal vaiko raidos psichologiją ir pratęsė istorinės lėlės gyvavimą. Pasaulyje medžiaginė lėlė išpopuliarėjo kaip Valdorfo lėlė. Išlaikyta tradicija siūti rankomis su didele meile ir pagarba vaikui. Rankomis pagaminta lėlė įgauna gamintojo dvasią ir sugeria vaiko dvasią, kuris ją turi, rūpinasi, prižiūri ir myli. Tada lėlė tampa gyva, nes joje susitinka vidinis švelnumas ir šiluma dviejų žmonių suaugusio ir vaiko.

„Anksčiau buvo sunku surasti dvi vienodas lėles. Jos išsiskyrė individualumu. Dabar rinkoje yra gražių lėlių, bet jos ne individualios ir ne unikalios“ (2.8). Lėlės vienodos, neturi jokios išliekamosios vertės. Dabar tėvai vaikams perka žaislus iš parduotuvės, galvodami, kad tokių gražių jie nemoka pagaminti. Tačiau vaikams reikia ne to. Vaikams reikia proceso matymo, kaip iš nieko atsiranda lėlė. Taip suaugę daro stebuklus. Vaikams reikia gyvo žaislo, turinčio dvasią. Su kokia meile gaminamas žaislas, tokią meilę vaikas atliepia žaisdamas. „Jau trejus metus Valdorfo lėlių principu siuvanti skudurinukės Lina Sokolovienė sako, kad tai be galo smagi ir įkvepianti veikla, kurią turėtų išmėginti kiekviena mama.“(6)

Valdorfo lėlė yra tai, ko reikia vaikui. Tai žaislas, kurį galima suteikti vaikui nuo jo gimimo. Renkant lėlę reikia atkreipti dėmesį, kokio amžiaus vaikui ji skirta, nes Valdorfo lėlės yra skirtingos pagal

vaiko amžių. Ji auga kartu su vaiku nuo mažos skarelės iki didelės išpuoselėtos lėlės su daugybe detalių. Atitinkanti tikslias vaiko kūno proporcijas. Tai labai svarbu, nes psichologiniu požiūriu vaikas gauna informaciją apie žmogų ir jam padeda suvokti teisingai savo kūną. Beveik visos lėlės parduotuvėse neatitinka tikrovės. Iškraipytos kūno proporcijos, veido bruožai, vaikai neranda patvirtinimo ir ryšio su savimi. Jiems sunku suvokti save. Valdorfo lėlių veido bruožai paprasti. Neryškiai žymimos akys, burna. Didesnės lėlės turi nosį, galima paryškinti skruostikaulius. Nuotaika nefiksuota, todėl vaikams lengva įsivaizduoti lėlės emociją : kada lėlė miega, verkia, pyksta, juokiasi. Vaikai patys sugalvoja ar ta lėlė turi gražias blakstienas, ar akys apvalios ir didelės, ar siauros, o gal migdolinės. Gal ji turi strazdanų, o gal spuogą ant nosies. Jei ji labai gaudžiai verkia, tai šypsena lėlei greičiausiai netiks. Parduotuvių lėlės atima iš vaikų galimybę fantazuoti. Jie negali išžaisti liūdesio ar pykčio. Lėlė jau yra su savo nuotaika ir išdailintais veido bruožais.

Svarbu, kad lėlė būtų ne tik graži pažiūrėti, bet ir maloni liesti. Todėl Valdorfo lėlėms siūti naudojami natūralūs audiniai: medvilninis trikotažas, vilna. Drabužėliai siuvami iš lino, šilko, medvilnės. Gali būti mezgami ar neriama iš natūralių siūlų. Tai suteikia šilumos ir jaukumo. Atliepia lytėjimo pojūtį. Vilnos kamšalas sugeria šilumą, veikia raminančiai. Dažnai drabužėliai siuvami iš senų drabužių skiaučių, siūlai iš senų mezginių. Valdorfo pedagogikoje svarbi ekologijos tema. Skatinamas antrinis panaudojimas, mažinantis vartotojiškumą. Tačiau lėlė turi būti graži, tvarkinga ir miela. Ugdomas estetinis požiūris į daiktus ir vaiką supančią aplinką. Vaikas žaisdamas su gražiu , mielu žaislu dažniausiai nesąmoningai siekia jį saugoti ir prižiūrėti.

Valdorfo lėlė atspindi patį vaiką. Nereikia skubėti ir kūdikiui duoti didelės lėlės, nes ji bus vaikui per sunki ir neatlieps jo poreikių. Todėl Valdorfo lėlės skirstomos pagal amžių:

- **Kūdikių lėlė.** Tai pirmoji Valdorfo lėlė. Ji būna labai paprasta. Gali būti skarelė su mazgu surišta galva ir rankomis. Klasikinė mažoji lėlė yra trikampė skarelė su galva ir kepurėle. Vietoje rankų surišti mazgeliai (Priedas 1). Svarbu , kad niekas nenuplyštų, nes lėlę vaikas kramto, čiulpia. Šie mazgeliai labai smagūs dygstančių dantukų masažui ir atliepia lytėjimo pojūtį. Tai yra viskas ko reikia kūdikių vystymuisi. Jam svarbu spalva ir struktūra. Spalvą renkame pastelinę, natūralią, švelnią. 0-3 metų vaikai tiria pasaulį. Pirmiausia jie pažįsta save ir žaidžia patys su savimi. Atranda savo rankas, kojas. Mokosi šliaužioti, ropoti, vaikščioti. Pradedama kalbėti. Formuojasi nervų, jutimų sistema. Vaikų kūno proporcijos- didelė galva ir liaunas kūnelis, tai ir atspindi

lėlėje. Maži vaikai neturi sąmonės savo galūnėse. Gausybė žaislų kartais mažiesiems trukdo atrasti savo ranką, pažinti savo koją. Todėl pirmieji žaislai labiausiai džiugina suaugusius. Kūdikiams visai nesvarbu ar lėlė turi akis, rankas, kojas. Ji turi būti patogi pačiupti, maloni liesti ir atliepti vaiko poreikius.

„Vyresniems vaikams ši lėlė būna irgi įdomi. Jeigu jie savo laiku tokios lėlės neturėjo“ (2.39). Maricristin Sealry savo knygoje „Making Waldorf Dolls“ pasakoja, kaip ji savo draugės kūdikiui padovanojo kūdikio lėlę, tačiau ja mielai žaidė vyresnysis šešiametis brolis. Mat jis neturėjo tokios lėlės kūdikystėje. Tačiau paaugusiems vaikams yra kitokia Valdorfo lėlė.

- Vaikams iki 4m. siuvamos jau didesnės minkštos lėlės. Lėlės galva paprastų veido bruožų, neryškiai pažymėtomis akimis ir burna. Dažnai neturi nuvelkamų drabužių, o plaukai išsiuvinėti, arba vietoje jų prisiuvama kepuraitė. Tokias lėles patogiu suimti į glėbį ir minkštai apsikabinti. Tai:
 - ✓ **Maišelio lėlė** (žvaigždutė, drugelis)
 - ✓ **Lėlė su rankomis** (Priedas 2).
 - ✓ **Lėlė su rankomis ir kojomis** (Priedas 2).

Vaikui augant, auga jo galūnės. Pradedama atsirasti kontaktas su pasauliu. Jis pasiruošęs turėti išraiškingesnę lėlę. Maišelio lėlė turi galvą, šiek tiek plaukų ar kepurę, apvalų kūną su nedaug detalių. Sėdinčiam vaikui duodama lėlę su veideliu, kad būtų į ką pažiūrėti ir minkštą kūną apsikabinti. Pradedančiam kalbėti vaikui reikia labiau išformuotos maišelio lėlės, bunda vaiko vaizduotė ir plečiasi žaidimas. Vaikai pradeda žaisti su kitais, vyksta socializacija. Fantazijos pasaulyje vyksta socialiniai ryšiai. Žaidime kurdami savo pasaulį vaikai supranta realų gyvenimą. Daiktai gimdo fantaziją. Aplinkos daiktai ir lėlės inspiruoja žaidimą. Vaikai žaidžia tai ką yra patyrę ar išgyvenę. Čia jau reikalingos lėlės su kojomis ir rankomis. Jos gali veikti. Kūne formuojasi ritminės sistemos: kraužotakos ir kvėpavimo. Vaikams svarbus ritmas ir taisyklingas dienos, savaitės, metų „kvėpavimas“. Geram miegui ar jo apsaugai gali prireikti lėlės-antklodėlės. Tai tuščiaavidurė maišelio lėlė iš švelnaus audinio apsigaubti, prisiglausti. Gali būti lėlė kimšta levandom ar kitom aromatinėms žolelėm, kurios vaikui padėtų nusiraminti.

- Nuo 4m. tinkamos klasikinės Valdorfo, rengiamos, didelės lėlės (Priedas 3). Vaiko kūne auga galūnės, formuojasi skeletas, virškinimo sistema. Lėlė atitinka vaiko proporcijas. Galva kieta, su vidurio akių linija, išformuota pagal žmogaus kaukolės formą. Turi akis, nosį, burną, retai ausis.

Jos lieka po plaukais. Plaukai siuvami iš siūlų, kad patogų būtų šukuoti, pinti, rišti. Tvirti, kad neišplyštų. Krūtinės sritis kieta, pilvas minkštas, kaip ir pas žmogų. Turi bambą. Neišreikšti lytiniai organai, nes vaikuose dar nepasireiškia seksualumas. Kartais paryškintas užpakaliukas. Rankos užbaigiamos kumšteliu arba plaštaka turi atskirtą nykštį. Kojos baigiasi pėdute. Ji nedidelė, atitinkanti natūralią vaiko pėdą pagal ūgio proporciją, todėl gali pasirodyti mažoka. Visa lėlė turi išlaikyti natūralias vaiko proporcijas.

Vaikai turi natūralų poreikį mėgdžioti suaugusius. Jie žaidžia mamą, tėtį, močiutę, gydytoją, pardavėją, mokytoją ir lėlė tampa didžiausia pagalbininke šiame rolių žaidime. Žaidimas su lėlėmis skatina vaikų kalbėjimo ir socialinius įgūdžius, kūrybiškumą, lavina fantaziją, mažina agresiją. Rengdamas ir maitindamas lėles, vaikas vysto motoriką ir koordinaciją. Šitaip vaikas ruošiasi suaugusiųjų gyvenimui, mokosi mylėti ir rūpintis“ (5). 5-7m. vaikai pasiekia aukščiausią žaidimo lygį. Turi žaidimo planą, ieško jam daiktų, sukviečia draugus ir žaidimą gali tęsti kelias dienas.

Labai svarbi ir natūrali vaikų veikla yra žaidimas. O „Valdorfo lėlė yra skirta žaisti“ (2.8). Dauguma lėlių sukurtos suaugusiems ir kaip jie supranta vaikystę. Tokios lėlės yra per trapios žaisti, į jas galima tik žiūrėti. Valdorfo lėlė ne kambario dekoracija. Ji tvirta, kad nesuplyštų ir būtų galimybė pataisyti. Rengiama, plaunama, kiekvienos dienos žaidimų draugė. Nusidėvėjimas šiai lėlei suteikia individualumo ir patrauklumo. Čia kaip ir vaikai gyvenime: arba jie būna švarūs, arba laimingi. Laimingos lėlės visada turi dėmių. Ir meilė šitai lėlei tik didėja su kiekviena diena. Paprastai vaikai jas išprausia besimaudydami kartu. Gera dėmės šalina ūkinis muilas. Plaukus tinka plauti šampūnu. Džiovinamos gulimoje padėtyje šiltoje vietoje.

„Vaikui nevertėtų turėti daug lėlių. Fiziškai ir emociškai jos reikalauja erdvės, kaip ir šeimos nariai.“(2.53p.) Širdyje turi vieną lėlę, tą, kuri pasiūta jam specialiai. Tai yra pagal jo natūralų paveikslą. Akių spalva, plaukai, konstitucija, veido ir kūno proporcijos atitinka natūralų vaiko vaizdą. Socialinei aplinkai reikia dar kelių lėlių. Jų reikės vaiko rolių žaidimui.

Valdorfo lėlė tampa draugu, su kuriuo vaikas dalinasi savo emocijomis, lūkesčiais, svajonėmis ir nuotykiomis.

1pav.

Valdorfo lėlės unikalumo suaugę žmonės paprastai pajusti negali. Mums ji tiesiog yra graži ir miela lėlytė. Valdorfo lėlė yra skirtinga, pritaikyta žaisti vaikams pagal amžių ir atliepanti to amžiaus vaikų poreikius. Bet ar taip yra? Turime ilgai stebėti žaidžiančius vaikus, kad rastume atsakymą.

Kokie yra Valdorfo lėlės siuvimo ypatumai?

Kūdikis gimsta su beveik tobulai išsivysčiusia galva ir mažu kūneliu, kurio nevaldo sąmoningai. Todėl kūdikio lėlytė tai atspindi. Dag dėmesio siuvant skiriama galvai. Ji kieta, apvali ir tvirta. O kūnelis -gležnas. Vėliau kūnas tvirtėja, maišelio lėlė prisipildo kruopų ar vilnos. Dar vėliau kūdikis atranda savo rankes ir kojas. Mokosi vaikščioti. Tada reikalinga lėlė su rankomis ir kojomis. Didele Valdorfo lėle vaikai susidomi apie ketvirtus savo gyvenimo metus. Anksčiau ji neatliepia jo poreikių. Tada vaikui įdomu lėlę nurengti ir aprengti, žaisti rolių žaidimus ir t.t. Didelę lėlę siuvame

etapais. Pirmiausia formuojame galvą, užpildome kietu ir sunkiu rutuliu, užsiuvame momenėlį. Išryškiname akių liniją, nosį, ausų sritį. Paskui formuojame krūtinės sritį. Dedame širdelę, ją įvyniojame į kietą ovalų rutulį. Vėliau formuojame minkštą apvalų pilvuką ir prisiuvame rankas bei kojas. Šis siuvimo eiliškumas man labai primena pirmąjį žmogaus gyvenimo septynmetį. Kai iki trejų metų gyvybinės jėgos darbuojasi nervų sistemoje, vėliau maždaug iki penkių su puse susitelkia ritminėje sistemoje, kraujotakoje ir kvėpavime. O likusį laiką iki septynerių metų didžiausias dėmesys tenka virškinimui ir galūnių auginimui. Todėl man atrodo labai svarbu, kad Valdorfo lėlė būtų siuvama tokia tvarka. Lėlytės pilve žymime bambą. Tai lyg gimimo simbolis. Vėliausiai siuvame plaukus, žymime akis, burnytę ir aprengiame drabužėliais. Dažnai klausiama, kodėl nesiuvami lytiniai organai, kurie atskirtų mergaites nuo berniukų. Atsakymas paprastas. Vaikų lytiškumas iki septynerių metų miega, todėl lėlėje tai ir neišreikšta. Jeigu siuvame lėlę specialiai vaikui, turime atsižvelgti kokio jis amžiaus ir kokie procesai vyksta jo kūne. Lėlytėje tai atsispindi. Penkerių metų vaiko lėlė bus apvaliu veideliu, putliu kūneliu, gali būti su papūstu pilvuku. Tačiau septynerių metų vaikui aš siuvu išraiškingesnę lėlę. Ji jau turi veido bruožų, paryškinu skruostikaulius papūsdama veidukus. Siuvu kaklą, nes tokio amžiaus vaikų kaklas išryškėja. Išlinksta vaikų stuburas, atsiranda juosmuo, pailgėja galūnės, išryškėja sąnariai, išsilenkia pėda. Plaštaką lėlei tada siuvu su atsikišusiu nykščiu, žymiu alkūnių ir kelio girnelės vietą. Pėdą darau tvirtą ir ryškesnę, nes vaikas jau tvirtai atsistoja ant žemės.

Pažiūrėję kaip yra siuvamos Valdorfo lėlės, kiek dėmesio, meilės, šilumos, pastangos, sąmoningumo yra įdedama, negalima pavadinti jų tiesiog paprastomis lėlėmis. Mamos, kurios siuvo su manimi Valdorfo lėles, pasakoja įvairiausių nutikimų ir pastebėjimų iš savo vaikų gyvenimo. Pati auginu dukrą, kuriai šešeri ir galiu papasakoti kaip mano dukra žaidžia su trimis didelėmis Valdorfo lėlėmis namuose. Taip pat dirbdama Valdorfo darželyje įdėmiai stebėjau žaidžiančius vaikus.

Pažvelkime į Valdorfo darželio grupę. Tarp įvairiausių daiktų skirtų žaidimams; pagaliukų, rąstelių, kaladėlių ir kitokių medinukų rasime lėlyčių. Tai dažniausiai nedidelės maišelio lėlės, vadinamos nykštukais, nes turi ant galvos kepurytes. Kūdikių lėlių savo darželio grupėje aš neturėjau, nes grupę lankė 3-7m vaikai. Šios lėlės skirtos vaikams iki vienerių metų ir labiau tiktų lopšelio grupei. Mano grupės vaikai labai mėgo statyti įvairiausius namus, o juose apsigyveno nedidukės lėlės. Maišelio lėlių yra labai patogus dydis įvairiausiems žaidimams. Joms lengva pastatyti loveles, kėdutes ar staliuką iš grupėje esančių medinukų (2 pav). Vaikai žaidžia namus: mamą, tėtį, vaikus. Atsiranda kaimynai. Keliauja vieni

pas kitus į svečius ir vyksta tikrų tikriausias gyvenimas. Įsikuria net vaikų darželiai ir t.t. Vaikai žaidžia tai ką yra patys patyrę.

2 pav.

Tokius žaidimus ypač mėgsta 3-5 metų vaikai. Jie kuria žaidimą iš to, ką mato aplinkoje. Todėl labai svarbu, kad jų aplinkoje būtų pakankamai daiktų namui pastatyti ir, kad juose kas nors apsigyventų. Mano grupėje buvo visas krepšelis maišelio lėlių. Turėjome keletą maišelio lėlių su rankomis ir kojomis. Labai populiariu darželyje maišelio lėles dovanoti vaikams įvairių švenčių proga. Be jų neįsivaizduojame Žibintų šventės, kartais jie atkeliauja gimtadienių proga ar per Kalėdas. Tokiu būdu darželio vaikų namuose apsigyvena bent po keletą maišelio lėlių, kuriomis jis gali žaisti ir namuose. Tai populiariausios Valdorfo darželio lėlės. Man buvo svarbu, kad grupėje apsigyventų ir didelės Valdorfo lėlės. Turėjome lėlių berniukų, ir mergaičių. Jomis žaidė įvairaus amžiaus vaikai. Aktyvesnės buvo mergaitės. Kadangi lėlės pasiūtos iš natūralių medžiagų, jas miela glausti prie savęs, myluoti. Inspiruoja išgyventi ir išreikšti švelnumą, meilę, dėmesį ir kt. jausmus. Vaikai jomis labai rūpinasi. Labai mėgsta jas guldyti miegoti į loveles, supti hamake, sūpynėse, nešioti, vežioti vežimėliuose ir kt. Kadangi lėlės veide nuotaika neišreikšta, ją vaikas gali susikurti pats. Dažnai vaikų lėlės verkia, ožiuojasi, pyksta. Vaikai žaisdami mamas juos auklėja, net kartais bara, guodžia, linksmina ir t.t. Labai populiariu lėles rengti, smagu segioti mažutėles sagutes, rišti kaspinėlius ir t.t. Jei grupėje pritrūkdavo drabužėlių, puošdavo jas audinių skiautėmis, vystydavo į šilko skraistes (3 pav). Lėlių plaukai dažnai yra šukuojami ir mergaitės

mokosi pinti kasas (5pav). Mamos rolė yra neatskiriama nuo maisto gaminimo. Vaikai labai dažnai gamina savo žaidime ir maitina lėles. Atkartoja valgymo kultūrą ir ritualus. Dengia stalą, laimina maistą ir prižiūri, kad lėlės -vaikai tinkamai elgtųsi prie stalo. Vaikai gali išžaisti darželio ar namų situaciją, suaugusių elgesį, kartais tiksliai pakartoja auklėtojų ar tėvų frazes. Tokiuose žaidimuose vaikai mokosi būti tėvais, rūpintis mažesniais, įsisavina tradicijas, modeliuoja savo šeimą, įvairias gyvenimiškas situacijas.

3pav.

„Aš žinau kas atsitiko mano dukrai šiandien darželyje“ - rašo savo knygoje M.Sealey. Nes namie grįžus ji žaidime pakartoja savo rytą darželyje su lėlėmis. Ji susodina visas lėles priešais save ir pati būdama auklėtoja veda ryto žaidimus. Kiekviena lėlė turi savo charakterį. Vienas berniukas yra nedrąsus, mergaitė netinkamai elgėsi, o mažoji sėdėjo ant kelių, nes jai buvo liūdna. Tai rolių žaidimas, suaugusių elgesio kopijavimas. Vaikams yra tiesiog žaidimas.

Stebėdama vaikų žaidimą darželyje pastebėjau, kad vaikai su lėlėmis elgiasi pagal suaugusiojo pavyzdį. Auklėtojos visada su lėlėmis elgiasi pagarbiai su meile. Ima atsargiai, kalbina ir guldo lyg ji būtų gyva. Paprastai tokį elgesį vaikai ir atkartodavo. Mano grupėje vaikai kartais specialiai mėtydavo lėles

ant žemės ir stebėdavo auklėtojų reakciją kaip patvirtinimą ar jos gyvos. Mes aišku pakėlę lėles guosdavome ir glostydavome. Vienais metais grupę lankė daug šešiamečių. Jie su lėlėmis buvo atradę keistą žaidimą. Šešiamečių grupelė slapta nurenginėdavo dvi skirtingų lyčių lėles ir jas apžiūrinėdavo. Paskui guldė jas kartu į lovelę, glaudė ir imitavo bučinius. Kai šitą žaidimą jie bandė kartoti kitą dieną turėjau paimti lėles, nes tą jie darė besišaipydami. Sakiau, kad lėlėm taip nepatinka ir yra nemalonu. Bet aš suprantu, kad jiems labai smalsu žaisti meilę, partnerystę. Žaisdami lėle jie patys lyg tai išbando ir patiria. Vaikai žaidžia ligoninėm ir poliklinikom. Tada Valdorfo lėlės suseraga įvairiausiomis ligomis. Pasitaiko ir tikrų tikriausių traumų, kai stipriai žaidžiant nuplyšta koja ar ranka. Tada jas gydo auklėtojos. Paprastai auklėtojos grupėje siuva ne pačias lėles, o joms drabužėlius, kurių niekada nebūna per daug. Dažniausiai auklėtojos siuva populiariausias lėles darželyje-maišelio lėles. Jomis papildo žaislų krepšelį, puošia metų stalą ar gamina jas dovanoms. Metų stale apsigyvena neapsakomo grožio ir meilumo lėlės, kuriomis ypatingai norisi vaikams žaisti.

Ypatingos yra tos Valdorfo lėlės, kurios siuvamos specialiai vaikui. Paprastai vaikas, turintis Valdorfo lėlių, turi ir savo individualią lėlę (1pav). Kuo ji ypatinga? Tokios lėlės turi vaiko akių spalvą, plaukų panašumą ir tai kas būdinga konkrečiam vaikui: strazdanas, apgamą, duobutę smakre ar kitą kūno žymę. Lėlė siūta specialiai tam tikram vaikui sustiprina tarpusavio ryšį ir labiau padeda vaikui išžaisti savo įspūdžius ir asmeninius išgyvenimus. Daug ką galime pamatyti ir suprasti apie vaiką stebėdami jo žaidimą su savo lėle (4pav).

4pav.

Mano dukra turi įvairių Valdorfo lėlių. Kūdikystėje čiulpė skarelę, vėliau turėjo maišelio lėlių. Bet linksmiausi nutikimai vyksta su didelėmis lėlėmis. Dar negimusi ji turėjo berniuką ir mergaitę. Ilgą laiką su jomis visiškai nežaidė. Mokinosi tik užseginėti ir atseginėti drabužėlių sagutes (7pav). Vėliau pasiuvau jai individualią lėlę. Valdorfo lėlės mūsų namuose yra šeimos nariai. Jas reikia nuprausti, papuošti, švęsti jų gimtadienius ir šen bei ten nusivežti, bet intensyviai su jomis nėra žaidžiama. Labiausiai mūsų lėlės namuose mėgsta maudytis. Jos plaukioja vandenyje! Neskęsta. Mano dukra kruopščiai plauna šampūnu visoms plaukus. Tai pats populiariausias vonios žaidimas, kuris man labai pagelbėjo. Mano dukra labai nemėgo plauti plaukų. Visada tai sukeldavo stresą. Dabar pirmiausiai dukra išprausia lėlę, tada aš lygiai taip pat išplaunu galvą jai. Jei paklausiu savo dukters, kas patinka jos lėlėms, atsakymas- nardyti. Tai reiškia, kad jai pačiai tas labiausiai patinka. Jeigu noriu sužinoti ką nors apie savo dukrą, pradedu klausinėti apie jos žaidinamą lėlę. Dažnai sužinau kaip ji pati jaučiasi ir ko trokšta jos pačios maža širdelė. Visai neseniai labai supykau, radusi tušinuku išpaišytą lėlės veidą. Paprastai ne šešerių metų vaikai pripiešia tušinuku kur papuolė. Tada mano dukra sako: „Mama, bet aš galvojau, kad nusiplauna. Man tai lengvai nusiplovė“. Suaugę dažnai nesusivaldom. Juk lėlė ne dėl grožio, o žaisti

vaikam. Vaikai viską išbando su lėlėmis. Tai kas nedrąsu išbando kartu su savo lėle kaip geriausiu draugu. Dar vienas netikėtumas - lėlei veidelis nusiplovė.

5pav.

Labai dažnai vaikai kerpa lėlėms plaukus. Mano dukra tai daro po kiekvieno plaukų trumpinimo. Vieną lėlę apkirpo iki pat šaknų. Laukė, kol ataugės. Viena draugė pasakojo nugirdusi vaikus, planavusius apkirpti savo lėles. Jie tarėsi ar kirpti ar ne. Ir priėjo vieningą, visiems vaikams žinomą tiesą- plaukai lėlėms atauga. Ir tik dėl to Valdorfo lėlė yra nuolat apkerpama. Vaikai šventai tiki, kad jai plaukai atauga. Jeigu pamatysite vaiką su savo lėle, atidžiai pažiūrėkite, turėtų būti puikiai apkirpta. Mano du krikšto sūnūs ir dukra, dabar jau dideli, aiškiai prisimena kaip patys kirpo plaukus savo lėlei.

Kartais vaikai prakerpa lėlei koją ar ranką, paskui gydo. Dažnai tai byloja apie vaiko išgyventą skausmą ar ligą. Mano krikšto sūnus pasakoja su didžiausiu siaubu, kaip jo lėlę sukandžiojo įbėgęs šuo. Tai pats ryškiausias jo lėlės prisiminimas. Kartais po tokių įvykių tenka lėlę „gydyti“. Būna, kad vaikai taip intensyviai žaidžia, kad lėlė išdyla, siūlės praplyšta. Vienas draugas pasakojo, kad jo mergaitė labai stipriai žaidė su savo lėle ir veido medžiaga praplyšo taip, kad reikėjo persiūti lėlei galvą. Po tokio pataisymo dukra nebežaidė su savo lėle, sakė, kad tai nebe ta lėlė. Dažnai lėlei reikia prisiūti koją ar ranką, bet veidas gali pakeisti lėlės tapatybę. Mano namuose gyvena lėlė su siūtu veidu ir burna. Vadinam tai žaizdų

gydymu. Žaizdos ir randai lėlės negadina. Atsiranda istorija- lėlės biografija. Geriau galvos lėlei nepersiūti, o gydyti žaizdas. Man teko persiūti draugės dukters lėlei plaukus. Ji kaip ir visus pliušinius žaislus išskalbė Valdorfo lėlę skalbimo mašina, nes buvo labai purvina. Nieko nenuutiko, tik plaukai susivėlė į dredus. Tačiau dažniausiai jos purvinos atrodo tik suaugusiems. Lėlės purvinasi nuo dažno maitinimo, nes vaikai jas vaišina savo maistu. Burnos srityje lėlės gali turėti neišplaunamų dėmių. Pažįstu pirmokę, kuri savo lėles nešiojasi visur kur eina pati. Dar ji sočiai jas maitina. Tačiau močiutė neleidžia neštis purvinų lėlių, nes jai gėda. Mano manymu tokios lėlės yra dar mylimesnės (apkirptos, purvinos, randuotos). Juk su jomis kartu vaikas daug ko patyrė ir išgyveno (6pav).

6pav.

Kai klausiu vaikų, kur jie keliauja su savo lėlėmis, dažniausiai atsako- visur. Mano krikšto sūnus neišeidavo į mokyklą be savo lėlės. Lėlė padėdavo išgyventi nemielą vyksmą. Dažnai mašinoje lėles prisega diržu, vežioja jas dviračiais (8pav). Vieną kartą mes buvome palikę lėlę parduotuvės vežimėlyje. Buvo daug streso, bet radom lėlę pas apsaugą. Man rodos, ji daugiau niekur iš namų nebuvo išėjusi...

Mano dukra išmoko labai greitai pati segioti mažiausias sagutes, sagteles, rišti kaspinėlius ir t.t. Dar puikiai pina kasas, riša gumeles, šukuoja ir pan. Visa tai puikiai atlieka sau. Nemokinama išmoko užsegti įvairius užsegimus, užsirišti batus, susirišti kasytes ir t.t. (7pav.)

7pav.

Lėlių drabužių tema mūsų namuose neišsenkama. Vis atsiranda ką pasiūti lėlei. Paskutinį kartą teko siūti lėlei Domui džinsus su diržu ir petnešom, marškinius ir kaklaraištį. Svarbu, kad viskas būtų tikra. „Taip kaip pas dieduką“. Tai artimiausias vyriškos aprangos pavyzdys. Kai jis pasipuošė naujais drabužiais galėjo važiuoti su mumis į koncertą. Lėlėms gali prireikti įvairiausių drabužių: pėdkelnių, plaukiojimo kepuraitės, maudymosi kostiumėlio, pirštinių, kojinių, striukės ir t.t. Bet visada tai yra tie daiktai, kuriuos vaikai pažįsta ir jiems tai aktualu. Būtinai tikri drabužiai ir daiktai. Dažnai drabužių lėlėms reikia švenčių proga. Taip mano dukra išreiškia rūpestį. Galvoju ar tik ji nekopijuoja manęs?.. Mano krikšto vaikas kasdien vakarais savo lėlę nurengdavo, o ryte aprengdavo. Man rodos dar ir dabar rasčiau jo lėlę lovoje. Jam jau 13 metų.

Visuomenėje yra įprasta, kad lėlė tai mergaičių žaislas. Ir berniukams retai tėvai perka lėles. Aš pati puikiai atsimenu situaciją, kai nuvežiau draugės sūnui gimimo dienos proga Valdorfo lėlę ir turėjau pasiaiškinti močiutei, ką tai reiškia. Tąkart jis dovanų gavo ir didžiulį plastmasinį vandens šautuvą. Bet močiutei tai nesukėlė nerimo. Mūsų visuomenėje įprasta berniukams dovanoti šautuvus, kardus, lankus su strėlėmis, o dovanota lėlė kelia nerimą. Ar šautuvai ugdo vaikuose vyriškumą? Ir ko mes linkime vaikui dovanodami ginklą? Nereikėtų baimintis, kad berniukas, turėdamas lėlę taps mažiau vyriškas. Žaisdamas su lėle jis mokysis būti rūpestingu, dėmesingu vyru ir tėvu. Mano dukrai labai svarbu turėti lėlę berniuką. Nors pasiuovau jį atsitiktinai, jis nepamainomas yra rolių žaidime. Dabar ji žaidžia, kad Domas yra tėtis, levutė - mama, o visos būrys nykštukų-vaikučiai. Mano dukra taip žaidžia šeimą. Mano krikšto sūnus labai mylėjo savo lėlę Jurgį. Po kelių metų pradėjo manęs prašyti padovanoti jam lėlę mergaitę. Sakydavo, kad Jurgiui labai liūdna, reikia draugės. Pasirodė labai keista dovanoti berniukui mergaitės lėlę, bet dabar aš suprantu, kam ji buvo reikalinga. Vaikas negalėjo išžaisti dviejų žmonių santykių, kurie buvo jam labai svarbūs. Tą jis norėjo žaisti ir mokytis lėlių pagalba.

Pažvelgę kaip vaikai žaidžia su Valdorfo lėlėmis, neturėtume abejoti, kad jos gyvos. Mano viena pažįstama mergaitė niekam neleido vadinti savo lėlės „lėle“. Ji tiesiog buvo sesė. Bet metai bėga, gyvenimas keičiasi. Technologijų daugėja mūsų buityje. Vaikų žaislus pamažu iš rinkos išstumia medijos. Ar reikalinga Valdorfo lėlė šiandien? Ar jos vietos neužims planšetė, kompiuteris, telefonas ar televizorius? Pažvelkime ar medijos patenkina vaiko poreikius, ar atliepia vaiko pojūčius? Visi ekranai stipriai stimuliuoja vaiką, bet išmokyti iki septynerių metų nieko negali. Tokio amžiaus vaikai visko išmoksta judėdami, bendraudami su tėvais per akių kontaktą. Mažas vaikas mokosi iš širdies į širdį. Jo poreikiai tai: meilė, tinkamas ritmas, gera mityba ir miegas, judėjimas bei žaidimas. Labai svarbu stimuliuoti vaiko pojūčius. Medijos atima iš vaikų brangų laiką ir sukuria priklausomybę. Atima patyrimus ir atradimo džiaugsmą. Vaiko pojūčiai miega, o socialinio gyvenimo nepatiria. Jei vaikai žais vien kompiuteriais, galiausiai jie nemokės bendrauti su žmonėmis. Neišmoks užmegzti draugystės, saugoti, puoselėti ir išlaikyti santykių. Nepamainoma socialinių žaidimų partnerė yra lėlė. Dažnai ji gali atstoti ir geriausią draugą. Vaikai išvengia vienvės jausmo.

Atidžiau pažvelgusi į Valdorfo lėlę, neabejoju jos galia. Stebėdama vaikus mačiau, kaip jie su lėlėmis išžaidžia savo jspūdžius ir tai tampa jų patirtimi. Kaip mokosi įvairiausių dalykų. Kokia lėlė yra svarbi vaiko gyvenime. Šiandien, kai žaislų gausa didžiulė, o reikšmė vaikui menka, dar labiau išauga lėlės vertė. Ji skatina vaikus žaidimo idėjai. Grįžę namo pamato lėlę ir staiga, nejučia prasideda

žaidimas. Taip paprastai gali išgyventi dienos įspūdžius ir situacijas. Šiandien vaikai gauna daug įspūdžių iš įvairiausių ekranų. Dažnai pritrūksta laiko išžaisti visus dienos įspūdžius. Jie kaupiasi vaikuose ir tai juos be galo vargina. Valdorfo lėlę aš matau kaip greito žaidimo galimybę ir būdą tai padaryti.

Jei audinio lėlė neišnyko tūkstantmečiais, tai greičiausiai ji dar ilgai gyvuos. Vaikams visais laikais reikėjo draugystės ir žaidimų.

8 pav.

Išvados

Valdorfo lėlės išskirtinumą atskleidžia:

- Valdorfo lėlė siuvama skirtingai ir pritaikoma pagal vaiko amžių ir poreikius. Lėlė auga kartu su vaiku nuo pat kūdikystės.
- Lėlės gamybai naudojamos tik natūralios medžiagos, kurios įgalina puoselėti vaiko pojūčius.
- Valdorfo lėlė yra natūralių proporcijų. Atspindi natūralų vaiko paveikslą.
- Lėlės veide neišreikšta emocija leidžia vaikui varijuoti asmeninėmis emocijomis. Žaidime su lėle vaikas turi neribotą fantazijos galimybę.
- Valdorfo lėlė inspiruoja laisvą žaidimą. Lėlė pasiūta žaisti, o ne būti interjero detale. Leiskime vaikams lėles apkirpti, maudyti ir kitaip jomis rūpintis.
- Su Valdorfo lėle vaikas mokosi svarbių socialinių subtilybių. Žaisdamas jis tarsi žiūri į save iš šalies ir modeliuoja gyvenimiškas situacijas. Valdorfo lėlė yra vaiko atspindys. Tiksliau tariant tai jis pats. Labai svarbus čia yra rolių žaidimas. Valdorfo lėlės mielos prisiglausti, išreikšti emocijas. Jos inspiruoja šeimos žaidimus: mama, tėtis, vaikas. Vaikai mokosi būti tėvais. Gerai, jeigu vaikas turi keletą lėlių šiems žaidimams žaisti.
- Valdorfo lėlė vienodai svarbi tiek mergaitei, tiek berniukui.
- Žaidime su lėle vystosi smulkioji ir stambioji motorika. Rūpindamiesi lėle vaikai jas rengia: sagsto mažytes sagutes, riša smulkiausius kaspinėlius ir t.t. Lėlė juda kartu su vaiku: supasi sūpynėse, čiuožia nuo čiuožyklos, važinėja dviračiu ir kt.
- Lėlės nepakeis kompiuteris, nei joks kitas ekranas ar plastmasinis žaislas.
- Valdorfo lėlė gali būti vaikui geriausias draugas ir kompanionas.

Refleksija

Valdorfo lėlės mane domina jau seniai. Tačiau pasirinkus šią temą apniko abejonės. Apie ką rašyti? Ar pasakoti apie tai, kaip reikia siūti didelę Valdorfo lėlę? Ar apie tai kuo jos ypatingos ir dėl ko reikalingos vaikams? Pagalvojau, kad apie tai, kaip siūti neverta kalbėti, reikia organizuoti siuvimo vakarus prie arbatos puodelio, kalbėti apie Valdorfo pedagogiką ir tiesiog siūti. Rašant šį darbą supratau didelę reikšmę organizuoti šiuos vakarus. Tai galimybė tėvams pagaminti tokią lėlę savo vaikui, kokios parduotuvėje nerasi. Ir mano misija juos tam paskatinti. Pasižadėjau sau Valdorfo lėlių siuvimo vakarų neapleisti, o puoselėti ir populiarinti. Parašius šį darbą jau žinau apie ką tėvams pasakoti geriant arbatą. Nemažai subtilių dalykų apčiuopiau ir suvokiau, ką tiesiog anksčiau nujaučiau, bet nemokėjau teoriškai paaiškinti.

Senokai siuvau lėlę. Rašant grįžo prisiminimai ir noras vėl siūti. Kai taip įvyko sulaukiau ir užsakymo. Gaila, kad Valdorfo lėlė neperduodama iš kartos į kartą. Jei vaikai intensyviai žaidžia, tai jos vargiai užtenka vienam vaikui „atlaikyti“. O pasiūti reikia nemažai laiko ir jėgų. Ne visos mamos, kurios pradėjo siūti lėles yra jas pabaigę. „Lėlių gamyba tai menas“ - rašo M.Sealey savo knygoje (2.7) Tačiau aš, kaip ir L.Sokolovienė, skatinčiau visas mamas tai išmėginti.

Rašydama šį darbą pergyvenau ir nelabai malonių jausmų. Pavyzdžiui, nebegaliu eiti į žaislų parduotuves. Anksčiau abejingai ten eidavau, tik sunkiai ką išrinkdavau dovanų. O žmonės, kurie gėrasi mielais, spalvotais, plastmasiniais žaisliukais man kelia siaubą. Ir vaikai, žaidžiantys su jais mane labai liūdina. Tačiau nėra to blogo, kas neišeitų į gerą. Tai mane paskatino siūti lėles ne tik savo artimosios aplinkos vaikams. Supratau, kad galiu prisidėti prie Valdorfo lėlių populiarinimo.

Dar supratau, kad šnekamoji kalba toli gražu ne literatūrinė. Savo mintis išdėstyti lape užtruko daug ilgiau nei tikėjau. Teko patirti nusivylimo kartėlį ir kantriai bei ilgai vakaroti prie kompiuterio.

Tačiau atsirado daugiau kantrybės. Paskutinį kartą siūdama lėlei drabužėlius kantriai klausiau, ko mano dukra nori. Paprastai siūdavau tai, kas man gražu. Ir įrodydavau, kad tai tinkama lėlei. Dabar suprantu, kad labai svarbios drabužio detalės ir stengiuosi atlikti viską kuo tiksliau. Labai

svarbu, kad tai dariau ne iš pataikavimo ar nuolankumo vaikui, o sąmoningo suvokimo, kad dukrai tai yra be galo svarbu. Dabar jau nesibarčiau ir už išpaišytą lėlę. Supykčiau, bet žinočiau, kodėl taip pasielgta.

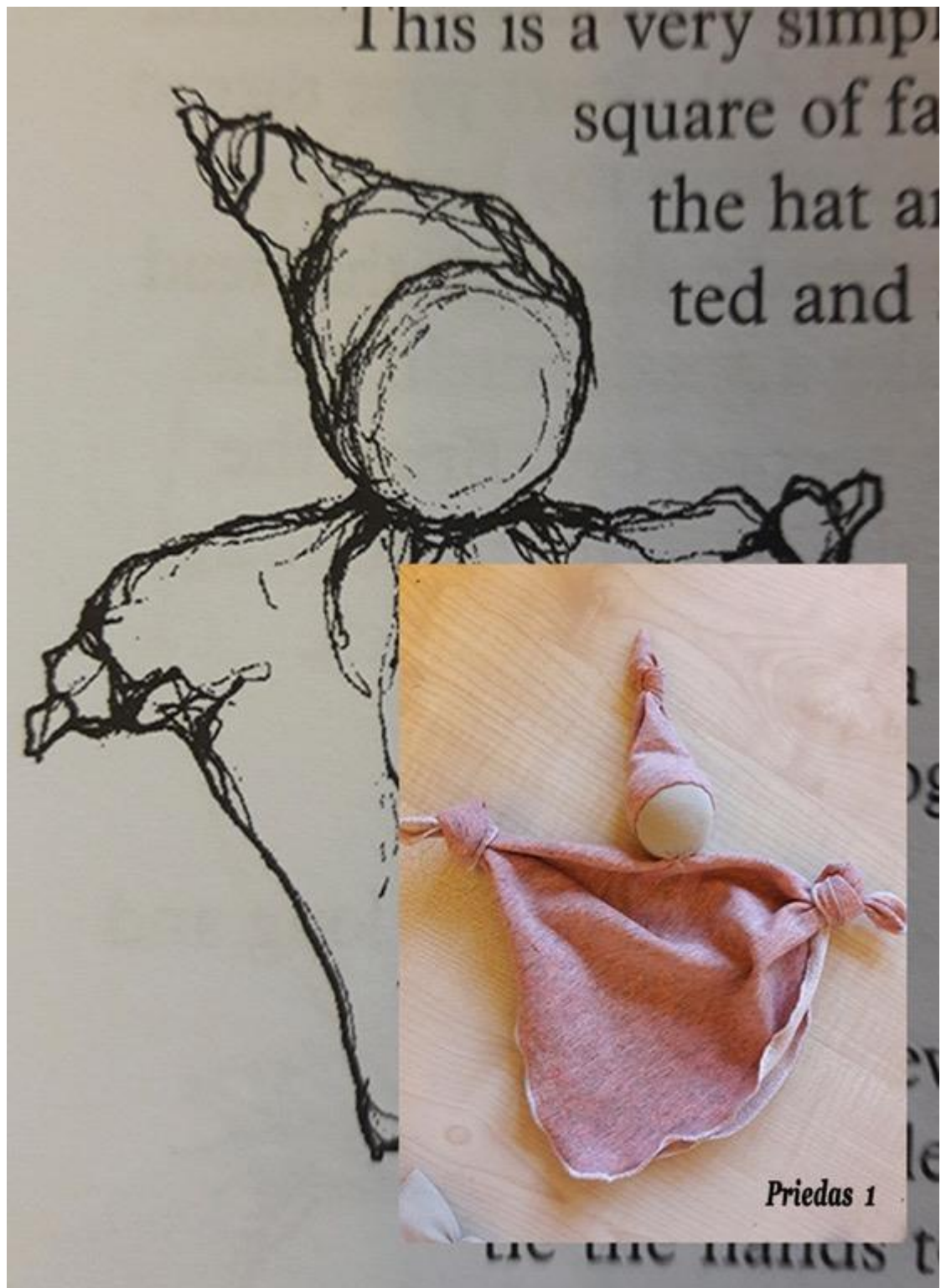
Radau įdomią knygos idėją. Tai Maricristin Sealey knyga „Making Waldorf dolls“. Maricristin ją rašė kartu su savo dukra. Jos kartu piešė iliustracijas. Idėja graži todėl, kad atspindi suaugusio ir vaiko ryšį lėlėje. Suaugę lėles siuva vaikams. Vaikai jaučia tėvų šilumą ir globą žaisdami. Vyksta dvasinis susitikimas, lyg susiliejimas. Jis nematomas procesas. Bet: „matyti galima tik širdimi. Tai, kas svarbiausia, nematoma akimis“ (Antuanas de sent Egziuperi. Mažasis princas).

Valdorfo lėlė man yra žaislo idealas. Dar nesu mačiusi kito žaislo taip puikiai tinkančio vaikui.

Literatūra

1. Karin Neuschütz. Die Waldorfpuppe.2007.Stuttgart
2. Maricristin Sealey. Making Waldorf Dolls.1988. Dorchester.UK
3. <https://lt.erch2014.com/hobbi/45685-valdorfskaya-kukla-chto-eto.html>
4. <http://mamomelia.com/>
5. <http://pasakute.blogspot.lt/p/valdorfo-lelytes.html>
6. <http://ukininkopatarejas.lt/wp-content/uploads/flipbook/1812/files/basic-html/page22.html>

7. <http://vaje-atelje.blogspot.lt/2012/02/valdorfo-lele-procesas-1-waldorf-doll.html>
8. <http://www.triaxsys.com/lt/3184-zanimatelnoe-obuchenie-valdorfskaya-detskaya-kukla.html>

Chapter 5 Limbed Dolls

" (35 - 40cm)
most impor-

ainted
doll

Priedas 3